

به نام خدا

مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

مؤلف :

سید مهران موسوی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۳)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: موسوی، سیدمهران، ۱۳۶۱ -
عنوان و نام پدیدآور: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی / مولف سیدمهران موسوی.
مشخصات نشر: ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۱۲۶ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۰۱۲-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۲۳ - ۱۲۶.
موضوع: مسوولیت جزائی شخصیت حقوقی -- ایران

Criminal liability of juristic persons -- Iran

Liability (Law) -- Iran

مسوولیت (حقوق) -- ایران

رده بندی کنگره: KMH۸۳۹

رده بندی دیویی: ۳۴۶/۵۵۰۲

شماره کتابشناسی ملی: ۹۶۷۰۷۰۰

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

مولف: سید مهران موسوی

ناشر: ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۳

چاپ: زیر جلد

قیمت: ۱۲۶۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۰۱۲-۷

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	مقدمه
۱۱	بخش اول
۱۱	فصل اول: مفاهیم و مبانی نظری
۱۱	مبحث اول: شناخت دقیق مسئولیت کیفری و تعریف آن
۱۳	مبحث دوم: مفهوم مسئولیت حقوقی به طور کلی و انواع آن
۲۰	مبحث سوم: شناخت دقیق شخصیت حقوقی و تعریف آن
۲۶	مبحث چهارم: طبقه‌بندی و انواع شخص حقوقی در حقوق موضوعه
۳۵	فصل دوم: پیشینه مسئولیت کیفری
۳۵	مبحث اول: پیشینه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام‌های حقوقی
۴۴	مبحث دوم: پیشینه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در اسناد و ...
۵۱	بخش دوم: جایگاه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام حقوقی ایران
۵۱	فصل اول: مبانی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
۵۱	مبحث نظریه اول: پذیرش یا عدم پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
۵۶	مبحث دوم: ارکان مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
۶۰	فصل دوم: شرایط و قلمرو مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
۶۱	مبحث اول: شرایط مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
۶۳	مبحث دوم: قلمرو مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
۶۹	بخش سوم: آیین رسیدگی به جرائم اشخاص حقوقی و ضمانت
۶۹	فصل اول: آیین رسیدگی به جرائم اشخاص حقوقی
۶۹	گفتار اول: تعقیب
۷۰	گفتار دوم: احضار
۷۱	گفتار سوم: تبیین اتهام
۷۱	گفتار چهارم: صدور قرار تأمین متناسب

گفتار پنجم: جایگاه قرار نظارت قضایی در مورد اشخاص حقوقی	۷۳
گفتار ششم: قرار تأمین خواسته نسبت به اشخاص حقوقی	۷۳
گفتار هفتم: جایگاه تشکیل پرونده شخصیت نسبت به اشخاص حقوقی	۷۴
فصل دوم: ضمانت اجرای کیفری اشخاص حقوقی	۷۵
مبحث اول: مجازات مالی اشخاص حقوقی	۷۵
مبحث دوم: مجازات سالب حقوق	۷۹
مبحث سوم: اعمال مقررہ های قانونی نسبت به اشخاص حقوقی	۸۴
ترک فعل در جنایت	۱۱۵
نقش مجنی علیه	۱۱۷
نتیجه گیری	۱۱۸
منابع و مأخذ	۱۲۳

مقدمه

با شروع زندگی اجتماعی، مفهوم مسئولیت و بازخواست پدید آمد. لیکن این مسئولیت خاص انسانها نبود و اشیاء و حیوانات نیز مشابه انسانها در صورت انجام رفتار نادرست مجازات می شدند. در سفر اخبار یهود (بندهای ۲۹ الی ۳۲) آمده است: «هرگاه گاو نری بوسیله ضربات شاخ، مرد یا زنی را به قتل برساند بایستی چنین گاوئ سنگباران گردد و گوشتش خورده نشود، در این مورد صاحب گاو را مسؤولیتی نیست. همچنین در قرن چهاردهم یک خوک نر و سه خوک ماده که خوک چران خود را کشته بودند به حکم فیلیپ دوم فرزند پادشاه فرانسه محکوم به اعدام شدند.» (محسنی، ۱۳۷۵: ۷) همچنین «افلاطون و ارسطو و دیگر دانشمندان مثالهایی از محاکمه موجودات بی روح و اشیاء نقل کرده اند. مانند اینکه سنگ، شاخه درخت و خنجری که بوسیله آن جرم پدرکشی صورت گرفته بود، مسئول شناخته می شدند. حتی تا اوایل قرن هجدهم، خنجر و سایر اسباب و آلات جرم را به دادگاه احضار و محاکمه و محکوم می کردند.» (ولیدی، ۱۳۷۳: ۸۸) دلیل این اقدامات این است که در آن زمان رفتار ارتكابی، تعیین کننده نوع و میزان کیفر بود نه خود مرتکب؛ به همین خاطر، تفاوتی میان انسان، حیوان و اشیاء و همچنین تفاوتی میان کودک و بزرگسال در انجام بزه نبود.» (به عبارتی مسئولیت کیفری، امری موضوعی بود و عمدی و سهوی بودن رفتار مادی، تأثیری در نوع و میزان مجازات نداشت. به علاوه در آن عهد، مسئولیت، جمعی بود و علاوه بر مجرم، سایر افراد خانواده یا قبیله نیز ملزم به پاسخگویی به اعمال مجرمانه بزهکار بودند.» (نبی پور، ۱۳۸۹: ۱۲۷) رفته رفته جوامع دریافتند که مسئولیت کیفری بعنوان یکی از لوازم زندگی اجتماعی، برای

شهروندانی است که در جامعه زندگی می‌کنند. چراکه هدف اصلی از مجازات، اصلاح و تنبیه مجرمین است و مجازات اشیاء و حیوانات سودی به همراه نخواهد داشت. به همین خاطر مسئولیت کیفری تنها متوجه اشخاص حقیقی (طبیعی) شد. در واقع بازخواست کردن شهروندان در برابر رفتارهای نادرست و هنجارشکنی‌شان موجب پیروی آنها از هنجارهای موجود می‌شد که بقای زندگی اجتماعی و تضمین سلامت رفتاری شهروندان را در پی داشت. اهمیت این مسئولیت کیفری که مستلزم مجازات شخص مجرم بود، اقتضای شناسایی ارکان آن را داشت. بنابراین بلوغ و عقل و اختیار زیر بنای مسئولیت کیفری را تشکیل دادند. به همین خاطر مفهوم موسع مسئولیت کیفری با محدودیت‌هایی روبرو شد و اشخاصی چون مجنون و صغیر و مست و... از دایره مسئولیت خارج گشتند. در این مسیر، اشخاص حقیقی بعنوان گردانندگان اصلی زندگی اجتماعی، سالیان درازی تنها گروه مسئول قلمداد می‌شدند و یگانه مخاطب قوانین کیفری بودند. وجود مسئولیت کیفری به عنوان یکی از اصول اساسی زندگی اجتماعی در قرآن کریم و سایر کتب آسمانی نیز به چشم می‌خورد.

پیشرفت جوامع و دگرگونی‌های آن موجب شد تا اشخاص حقوقی هم به صحنه زندگی اجتماعی وارد شوند و چرخه اقتصادی را به دست گیرند. «آنچه در قرون جدید و معاصر نظریه شخصیت حقوقی را تحقق بخشید و در قوانین وارد شد، گسترش و توسعه فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی بود که اشتراک مساعی افراد را به منظور انجام هدفهای انتفاعی و نوعی ایجاب می‌نمود. خلاصه در امر تجارت که سرمایه‌های کوچک افراد جوابده عملیات تجارته من طبق با شرایط زمان نبود، بنابراین بازرگانان ناگزیر شدند سرمایه بزرگی از جمع آوری سرمایه‌های کوچک افراد فراهم نمایند و شرکتهای تجارتی را بوجود آوردند. شرکتهای بدو بر اثر عرف و سپس بر مبنای قانون شخصیت حقوقی پیدا کردند.» (کاتبی، ۱۳۷۹: ۳۴) پس از شکل‌گیری اشخاص حقوقی، رفته رفته حضور چشمگیر آنها در عرصه‌های مختلف در کنار فواید بسیار، مشکلاتی را نیز بوجود آورد. بطوریکه ارتکاب جرم توسط اشخاص حقوقی و دستیابی به منافع مالی، توجه دولت‌ها را جلب کرد. لیکن معیارهای مسئولیت کیفری برای اشخاص حقیقی (بلوغ،

عقل و اختیار) با ماهیت اشخاص حقوقی سازگار نبود. و بدین نحو از یک سو مقتضیات جامعه مسئولیت کیفری را برای اشخاص حقوقی توجیه می‌کرد و از سوی دیگر چنین مسئولیتی با مبانی مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی همخوانی نداشت. به همین خاطر دولت‌ها در مواجهه با ارتکاب جرم از سوی اشخاص حقوقی به مجازات مدیران آنها بسنده می‌نمودند. «هرچند اثباتی‌ها در اصل با نگاه جبرگرایانه و نگرستن به بزه به عنوان یک خطر اجتماعی مسئولیت تأمینی اشخاص حقوقی را پیش‌کشیدند تا مسئولیت کیفری، به هر حال مسئولیت اشخاص حقوقی نه تنها برپایه پیش بینی اقدامات تأمینی بلکه براساس تعیین کیفر برای آنها پذیرفته شد و از این رهگذر پاسخدهی کیفری اشخاص حقوقی وارد نظامهای حقوقی دنیا شد.» (عالی‌پور، ۱۳۸۹: ۸) خاستگاه مسئولیت کیفری شخص حقوقی را می‌توان در دو حوزه اقتصاد و تاریخ جستجو کرد:

از ابتدا پیدایش اشخاص حقوقی بیش از هرچیز بر اقتصاد تا ثیر گذار بود، حضور اشخاص حقوقی در صحنه اقتصادی که در قالب انواع م‌ و سسات و شرکت‌های بازرگانی زنجیره‌های نمود پیدا کرد، سبب شد که مسایل اقتصادی ناشی از فعالیت این اشخاص حقوقی مورد توجه قرار گیرد، گاه شرکت‌های بازرگانی از طریق شرکت به سودهای کلانی دست می‌یافتند که منشأ این درآمدها غیر قانونی بود و نظام کیفری با مجازات صرف مدیر شرکت سبب می‌شد که فعالیت‌های مجرمانه همچنان و تحت اعمال سایر اعضای شرکت ادامه یابد و راهی برای توقف آن نباشد. به همین خاطر دولت‌ها درصد پیدا کردن راهی برآمدند که منشأ اصلی ارتکاب جرم بتواند بار مجازات را تحمل کند. به همین خاطر پیش بینی مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی مانعی برای فرار شرکت و سایر اعضا از بار مجازات محسوب شد. به خصوص آنکه اکثر مجازاتهای قابل اعمال، مجازاتهای مالی بود یا به نحوی به دارایی و اموال شخص حقوقی خلل وارد می‌آورد، بنابراین بهترین پاسخ به جرایم ارتكابی بود. به عبارت دیگر «در جرم معمولی، سودها و مزایای ناشی از جرم بطور معمول به اشخاص مجرم خواهد رسید. یعنی به اشخاص حقیقی انجام دهنده جرم. در موارد تخلف از مقررات حقوقی تجاری و صنعتی، سود

بطور معمول به شرکت‌های درگیر خواهد رسید. یک سیستم کیفری باید خود را با واقعیت منطبق سازد. همانطور که بیان شد، سودهای ناشی از شرکتی که تخلف می‌کند به شرکت‌ها می‌رسد. هر مجازات باید متوجه شخصی باشد که از تخلف بهره‌مند شده است. اگر سنجش یک جزای نقدی بوسیله سودهای ناشی از جرم تعیین می‌شود؛ مجازات باید متوجه شرکت باشد.» (Nielsen, 1998: 189).

از نظر تاریخی نیز گفتنی است: «هرچند اثباتی‌ها در اصل مسئولیت تأمینی اشخاص حقوقی را پیش کشیدند تا مسوولیت کیفری ولی به هر حال مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، یک بستر فلسفی ویژه نیاز داشت که اثباتی‌ها با باور به جبرگرایی در انجام بزه، جایگزینی مسوولیت کیفری با مسوولیت اجتماعی و نیز جابجایی اقدامهای تأمینی با کیفر، این بستر را فراهم ساختند و با آنکه جنبش‌ها و اندیشه‌های پسینی بر برخی باورهای اثباتی‌ها تاختند ولی مسوولیت اشخاص حقوقی را نه تنها بر پایه پیش بینی اقدامهای تأمینی بلکه بر اساس تعیین کیفر برای آنها پذیرفتند و چون سنجه‌های اثباتیون همچون جبر باوری و مسئولیت اجتماعی کنار نهاده شد یا تعدیل گردید، بودند بسیاری از حقوقدانها و اندیشمندان که پذیرش مسوولیت کیفری برای اشخاص حقوقی بر محوریت اخلاق گرایی یا سودگرایی را بر نمی‌تافتند. با این حال باور اثباتیون نه در ظاهر که در باطن پا برجا ماند و اشخاص حقوقی به جهت نقش‌های برجسته‌ای که در جهان امروز دارند و این نقش‌ها نیز می‌تواند تهدیدهای بسیاری برای جامعه به همراه داشته باشد، مسوول (از هر جهت) شناخته شدند. مسئولیت تأمینی اشخاص حقوقی که یادگار دیدگاههای اثباتیون است، در قانون اقدامات تأمینی ۱۳۳۹ نیز جای پای استواری دارد.» (عالی پور، ۱۳۸۹: ۹) بنابراین تردید و گمان برسر پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی گریبانگیر بسیاری از دولت‌ها شد. او هر کشوری براساس نظام حقوقی خود به ارزیابی این مسأله پرداخت. برخی کشورها مثل آلمان تنها به اعمال مجازات اداری علیه اشخاص حقوقی بسنده نمودند. و برخی کشورها مثل کوبا مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را به صراحت پذیرفتند. «قانون جزای کوبا از لحاظ مقررات مربوط به مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی مقام ممتازی را دارد، قانون مزبور مجازات‌های

پیش‌بینی شده در مورد اشخاص طبیعی را با مجازات‌های اشخاص حقوقی منطبق ساخته و علل آن را نیز ذکر کرده است. مثلاً بجای مجازات اعدام، انحلال مؤسسه را تعیین کرده است.» (علی آبادی، ۱۳۶۹: ۱۳۹) در حقوق ایران نیز قانونگذار هرزمان که با خطر ارتکاب جرم از سوی اشخاص حقوقی مواجه می‌گشت، با تصویب قوانینی چند به صورت پراکنده، شخص حقوقی مجرم را مجازات می‌نمود. ماده ۱۵ قانون اقدامات تأمینی مصوب ۱۳۳۹، ماده ۴ قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴، ماده ۲۰۱ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، ماده ۸ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ و بند ۲ ماده ۱۱ قانون تصدیق انحصار وراثت مصوب ۱۳۰۹، نمونه‌هایی از تصویب قوانین پیش از انقلاب بود.

سرانجام در سال ۱۳۸۸، اهمیت جرایم رایانه‌ای و سهولت ارتکاب جرم در فضای سایبر، همچنین نقش وسیع شخص حقوقی در این فضا، موجب شد قانونگذار، برای نخستین بار، مسئولیت کیفری شخص حقوقی را در صورت ارتکاب جرم رایانه‌ای پیش‌بینی کند. بعد از پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون جرایم رایانه‌ای، قانون مجازات ۱۳۹۲ با صراحت مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را بطور عام پذیرفت و بدین نحو مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به جرایم رایانه‌ای و فضای سایبر محدود نماند.

البته مطابقت ماده ۱۴۳، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، استثنایی است. بنابراین اکنون نیز قانونگذار، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را به عنوان یک اصل نپذیرفته است. به همین خاطر اگر در انتساب جرم به شخص حقوقی دچار تردید شویم، یا جرم واقع شده به هر دلیلی، قابل انتساب به شخص حقوقی نباشد؛ شخص حقیقی مسئول است.

به هر ترتیب کشور ما نیز به جرگه کشورهای پیوسته که به طور عام مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را پذیرفتند، اکنون با این تغییر بزرگ در نظام حقوقی ما، اشخاص حقوقی قادر به ارتکاب جرم‌ماند و در صورت ارتکاب، مجازات می‌شوند.